

Oldřich Fejfar (1931–2023), český paleontolog světového věhlasu

Na podzim roku 2023 zemřel ve věku nedožitých 93 let prof. RNDr. Oldřich Fejfar, CSc. (8. ledna 1931 – 4. října 2023), poslední z velkých osobností poválečné generace vytyčující rozvrh moderní české přírodovědy a zjednáující jí důstojné místo v evropském i světovém kontextu. Čtenářům Živy netřeba prof. Fejfaru představovat. Více než 40 jeho obsáhlých příspěvků patří k informačně nejbohatším článkům posledních desetiletí. Platí to o mnohadílných, bohatě ilustrovaných sériích o historii ptáků a dinosaurů (2004), paleontologických objevech Charlese Darwina (2009), objevech třetihorní fauny a vývoji prostředí třetihor (2011), o různých kapitolách historie přírodovědy i o ojedinělém monotematickém čísle s vyčerpávajícím přehledem fosilních dokladů o létání obratlovců (Živa 2008, 7). Jimi, stejně jako svými knižními tituly *Od trilobita k člověku*, *Zkamenělá minulost* (oba Albatros 1980) či *Zaniklá sláva savců* (Academia 2005), Fejfar navazuje na popularizační působení svého prvního univerzitního učitele prof. Josefa Augusty (1903–1968), k němuž přichází po nástupu na Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy v r. 1950.

Nečekaným impulzem pro jeho další působení se ovšem stal především objev Koněpruských jeskyní v témže roce. Mladý student je záhy přijat do kolektivu elitních přírodovědců nastupující generace (František Prošek, Vojen Ložek, Emanuel Vlček, Jiří Kukla aj.) tmeleného ambiciózním záměrem moderního vědeckého zúročení nečekaného objevu. Fejfarovým úkolem je zpracování nálezů obratlovců, jeho hlavním působištěm se posléze stává objekt, který se v nejednom směru vymyká všem dosavadním zkušenostem – výplň fosilní kapsy C718 odkryté stěnou sousedního Císařského lomu (obr. 2). Postupně se uka-

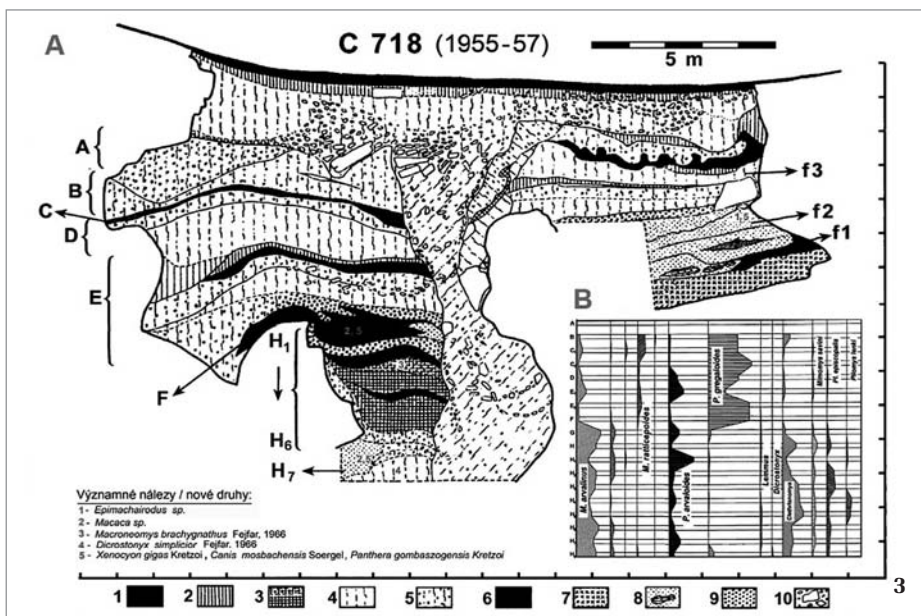
1 Prof. RNDr. Oldřich Fejfar, CSc.

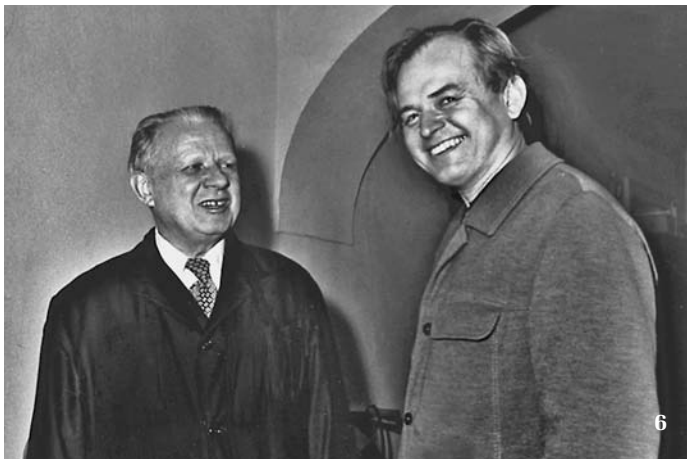
2 a 3 Terénní práce v lokalitě Koněprusy C718 s unikátním nálezem šavlozubého tygra *Homotherium crenatidens* (obr. 2) a O. Fejfarem sestavené synoptické schéma souvrství s grafickým znázorněním změn v zastoupení hrabošovitých hlodavců jednotlivých poloh (3)

zuje, že jde o složitý a z paleontologického hlediska mimořádně bohatý komplex 17 vrstev zachycující v souvislém sledu dva glaciální cykly staršího pleistocénu. Podstatnou část fosilního záznamu zde ale tvoří pozůstatky drobných savců, hlodavců a hmyzožravců, tedy skupiny, již se od pionýrských prací Jana Nepomuka Woldřicha (1834–1906) v závěru 19. století u nás, a s několika výjimkami ani jinde ve světě, vlastně nikdo nezabýval. Fejfar tak nově vypracoval techniky kvantitativního výzkumu této skupiny a postupně odhaluje

její potenciál k mnohačetným srovnáním vývoje fauny, biostratigrafickým interpretacím a paleoenvironmentálním rekonstrukcím. Mimořádné nasazení vydává své ovoce: fosilní záznam lokality C718 (téměř 13 tisíc jedinců 54 druhů) a doklady z dalších staropleistocenních nalezišť Českého krasu, které shrnuje v diplomové práci z r. 1954, přináší pionýrské objevy evropského významu. Jako první zde O. Fejfar zhodnotil pro úsek starších čtvrtohor dynamiku změn struktury společenstev v průběhu klimatických cyklů a specifika fenotypové variability zastížených taxonů (obr. 3). Nové druhy, které odsud později popisuje (*Dicrostonyx simplicior*, *Macroneomys brachygnathus*), pak představují, jak dokládají jejich pozdější nálezy v dalších lokalitách, vůdčí fosilie přelomového úseku starého a středního pleistocénu, k němuž lokalita C718 poskytuje suverénně nejbohatší fosilní záznam, jaký je v Evropě k dispozici.

Záhy po nástupu do Kvartérního oddělení Ústředního ústavu geologického (1954) se Oldřich setkává s prof. Miklósem Kretzoiem (1907–2005), vůdčí autoritou evropské kvartérní paleontologie, ustavující opěrný rámec biostratigrafické interpretace pliocenní a staropleistocenní minulosti. Fenomenální osobnost M. Kretzoie se stává hlavním mentorem Fejfarova směřování. První setkání pokračuje do pravidelné spolupráce na výzkumu maďarských nalezišť a celoživotního přátelství provázeného průběžnými návštěvami a disputacemi o nejrůznějších aktuálních otázkách společného zájmu (obr. 4 a 5). Vedle spolupráce na řadě čtvrtohorních výzkumů probíhajících v rámci ústavu se O. Fejfar soustředí na otázky počátku čtvrtohor a historii savčích faun kolem hranice pliocén–pleistocén. Tématem jeho disertačního projektu je komplexní revizní výzkum pliocenního vulkanického komplexu Hajnáčka u slovenského Filakova (obr. 7), jehož fauna otevírá poprvé v Evropě možnost korelace makrofauny villafranšského stupně, podrobně dokumentované v řadě nalezišť jižní a západní Evropy, s vývojovou historií opěrných linií savčí mikrofauny. Na Slovensku pak objevuje vedle řady staropleistocenních faun fenomenální

naleziště středopliocenní fauny (MN15) v krasových výplních u Ivanovců u Trenčína. Výsledkem je vedle řady dílčích prací a monografického zohlednění první lokality série publikací *Pliocene vertebrates from Ivanovce and Hajnáčka (Slovakia) I–XI (1961–2022)* s popisem řady taxonů a podrobnými srovnáními, představujícími opěrné informace o fauně tohoto, do té doby takřka neznámého, úseku.

V téže době zahajuje soustavný výzkum miocenní fauny a třetihorních nalezišť, zejména v oblasti podkrušohorských pánví, jemuž od poloviny 60. let věnuje podstatnou část svého úsilí – vedle četných vědeckých prací jeho výsledky názorně ilustruje pětidílný seriál v *Živě* (2011; také obr. 8 a 9). Významným předělem Oldřichovy profesní kariéry se stal studijní grant Humboldtovy nadace spojený s působením v Paleontologickém ústavu univerzity v Mnichově v letech 1969–71, rozšířeným postupně o srovnávací studia v nejvýznamnějších institucích západní Evropy a USA a spolupráci s klíčovými osobnostmi oboru (R. Dehm, H. Tobien, E. Thenius, V. Fahlusch aj.). V návaznosti na výsledky těchto studií postupně publikuje autoritativní monografická shrnutí třetihorní vývojové historie hlodavčích čeledí Eomyidae

a Cricetidae a připravuje revizní zhodnocení savčí mikrofauny opěrných lokalit staropleistocenní a pliocenní historie.

Souběžně, a především po návratu do vlasti, pokračuje v terénních výzkumech třetihorní fauny a věnuje se i tématům kvartérního výzkumu. Spolu s archeologem Janem Friedrichem organizuje rozsáhlý terénní výzkum staropleistocenního komplexu u Přezletic a shromažďuje srovnávací podklady pro souborné přehodnocení biostratigrafického členění kvartéru, zpřesňující výchozí Kretzoiovo členění aparáttem nových dokladů z našeho území i zahraničních lokalit. Vstupní koncepci (1976) pak na základě mnohačetných srovnání vývojových změn hraboších linií Evropy, Asie a Severní Ameriky rozšiřuje na obsáhlý spis o interkontinentální korelaci hraboších společenstev pliocénu a čtvrtohor (1979, ve spolupráci s Charlesem A. Reppeningem, s nímž analyzuje i další dílčí témata). Postupně zpřesňované a rozšiřované biostratigrafické přehledy se stávají předmětem celé série návazných studií (1981, 1982, 1983, 1986, 1997, 1998) nejčastěji ve spolupráci s Wolfem-Dieterem Heinrichem. Biostratigrafická kritéria a interpretační rámce, navrhované zde pro většinu nalezišť severní Eurasie, jsou dodnes

obecně přijímané jako závazný podklad jakýchkoli návazných srovnání.

Přes omezující restriktce 80. let zůstal Oldřich Fejfar v průběžném kontaktu s většinou zahraničních kolegů své generace, z dřívějších pobytů jej provází důvěrná znalost podstatných nálezových souborů zahraničních sbírek a v neposlední řadě i pro otevřený přátelský přístup byl průběžně navštěvován zahraničními kolegy včetně doktorských studentů nastupující generace – pro nejednoho z nich se stáž na Oldřichově pracovišti stala odrazovým můstkem významné vědecké kariéry.

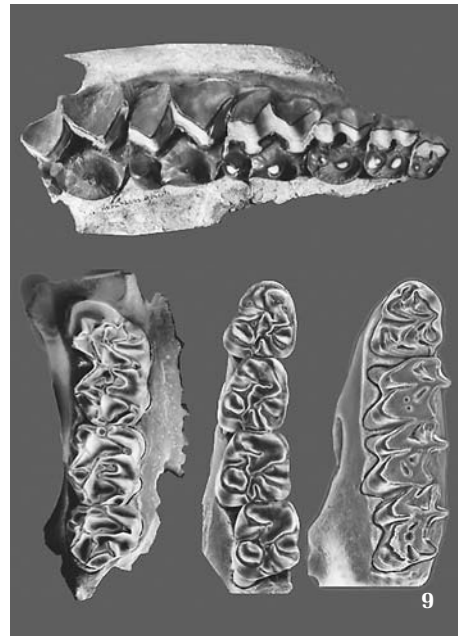
Jedním z nenápadných výsledků Fejfarova působení je obecné oborové povědomí, že klíčovou skupinou pro poznání historie pliocénu a čtvrtohor jsou hrabošovití – nejen proto, že jde o suverénně nejhojnější savce severní polokoule, bohatě zastoupené v nejrůznějších nálezových kontextech, ale zejména pro mimořádně rychlou adaptivní radiaci jednotlivých vývojových linií, poskytující opěrný nástroj pro velmi jemné biostratigrafické datování, paleoenvironmentální interpretace i mezi-regionální a mezikontinentální stratigrafic-

4 a 5 Oldřich Fejfar a Miklós Kretzoi, vůdčí osobnost kvartérní paleontologie. Ze společných výzkumů v jižním Maďarsku (obr. 4) a z poslední návštěvy (2002)

6 a 7 V době nástupu do Ústředního ústavu geologického – s vedoucím Kvartérního oddělení Karlem Žeberou (obr. 6), v zamyšlení nad vulkanickým komplexem Hajnáčky u Filakova na Slovensku (7)

8 a 9 Plavení tunových vzorků z nejstaršího miocénu podkrušnohorských pánví (obr. 8) a unikátní nálezy (9): čelist vymřelého kopytníka chalikutéria (nahore) a starobylých hlodavců rodu *Mellisodon*, *Plesiospermophilus* a *Ameniscomys* (dole)

10 Kolokvium k osmdesátinám O. Fejfar v Geologickém ústavu AV ČR v Praze r. 2011 s výběrem významných osobností oboru (J. Franzen, K. Heissig, A. Markova, A. Tesakov, L. van den Hoeck, S. Sen, L. Rekovets a další). Galerie evropských autorit. Snímky z archivu O. Fejfar a autorů

ké korelace. Výjimečnou akcí přelomového významu, která tuto skutečnost zohlednila komplexním přehledem aktuálního stavu znalostí, se stalo mezinárodní sympozium o evoluci, fylogenezi a biostratigrafii hrabošů, organizované za účasti většiny evropských specialistů Fejfarem a Heinrichem v r. 1987 v šumavském Rohanově.

Novou etapu působení předznamenává sametová revoluce r. 1989, již se Oldřich účastní jako významný představitel Občanského fóra. V r. 1990 přechází na katedru paleontologie PřF UK, habilituje se, je jmenován profesorem a stává se vedoucím katedry, kterou vede až do svého odchodu na odpočinek. Vedle výchovy nastupující generace a rozsáhlé popularizační aktivity zohledňující nejrozličnější témata vertebrální paleontologie, evoluce obratlovců a historie vědy pokračuje v neztenčené míře v aktivním výzkumu. Kromě četných analýz věnovaných různým skupinám třetihorních savců se zabývá revizí souborů staropleistocenních faun našeho území i dalších oblastí Evropy, Blízkého východu, Jižní Ameriky, Japonska atd. Účastní se řady terénních paleontologických expedic (Kuba 1966, USA 1976, 2004, Ekvádor 1984, Mongolsko 1996, Čína 1996, Libye 1983, 1996) a publikuje přehledové kapitoly v autoritativních oborových kompendiích.

Publikoval celkem kolem 200 vědeckých prací včetně několika knižních spisů. Pozornost zasluhuje také skutečnost, že 52 vědeckých prací zveřejnil i po dovršení věku 70 let. Je mezi nimi např. rozsáhlé monografické shrnutí nejstarší historie linií předků hrabošovitých (2011), studie o fylogenezi různých skupin třetihorních hlodavců, šelem, několika skupin kopytníků nebo souborná shrnutí paleoenvironmentálního vývoje podkrušnohorských třetihorních pánví. Fenomenální, průběžně aktualizovanou monografii všech fosilních hrabošů pliocénu a čtvrtohor, započatou ve spolupráci s Ch. A. Repenningem koncem 70. let, na níž průběžně pracoval takřka do posledních dnů, bohužel již nedokončil.

Oldřich Fejfar patřil bezesporu k osobnostem, které se o rozvoj poznání čtvrtohor a mezinárodní věhlas naší kvartérní

paleontologie zasloužily nejvyšší měrou. Svým působením uvedl do obecného povědomí klíčový význam savčí mikrofauny pro zevrubné poznání kvartérní minulosti, vytyčil opěrné postupy detailní biostratigrafické analýzy mladšího kenozoika, odhalil specifika fylogenetické dynamiky řady vývojových linií hlodavců, hmyzožravců a dalších skupin a možnosti jejich využití k podrobné stratigrafické korelaci mladokenozoické historie severní polokoule. Objevil a paleontologicky zpracoval množství nálezů klíčového významu, popsal desítky taxonů, včetně forem představujících vůdčí fosilie různých stratigrafických úseků třetihor i čtvrtohor. Dosáhl četných významných zahraničních ocenění – byl zvolen korespondujícím členem Senckenbergské společnosti, Německé paleontologické společnosti ad. Zvláštní připomínky zasluhuje zvolení čestným členem American Society of Vertebrate Paleontology, nejvýznamnějšího sdružení oboru, v r. 2009. Těto pocty se do té doby dostalo jen 11 mimoamerickým vědcům – jména jako P. Teilhard de Chardin, E. Stensio, S. Schaub, J. Pivetau, J. Hür-

zeler, Z. Kielan-Jaworowska, R. Lavocat, H. Tobien, Chuan Li, R. Dehm či W. von Koenigswald, která tu figurují, ilustrují názorně, v jakém kontextu je přínos O. Fejfar vnímán.

Oldřich byl vsuktku mimořádnou osobností. Jeho působení charakterizovala nejen neobyčejná šíře záběru výzkumných aktivit, dokumentační preciznost i hloubka vhledu do peripetií jednotlivých témat a jejich přesahových souvislostí, ale v neposlední řadě i důvěrná znalost historie a kulturních souvislostí. Průběžně jej provázal vyhraněný smysl pro humor a laskavý pohled na pestré kolotání života. Byl hluboce vzdělanou a lidsky bohatou osobností, velkým učitelem a milým přítelem. Kolegům, žákům a následovníkům, kteří měli štěstí Oldřicha poznat, bude velmi chybět.

Kolektiv spoluautorů: Jan Wagner, Stanislav Čermák, Boris Ekrt, Jiří Mlíkovský a Martin Sabol

K dalšímu čtení např. *Živa* 2011, 1: III–IV; 2021, 2: XL.